

МЕТОДИ ГОРИЗОНТАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ПРИБУТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Розглядаються методи горизонтального аналізу важливіших показників прибутковості підприємства, а також надаються рекомендації щодо поглиблення його інструментарію за рахунок визначення та економіко-статистичної інтерпретації коефіцієнтів прискорення, уповільнення та випередження динаміки прибутку на прикладі ПП «Гармаш».

The methods of horizontal analysis of the most important indicators of the profitability of the enterprise are considered, the recommendations concerning deepening of its instruments by identifying and economic-statistical interpretation of the coefficients of acceleration, deceleration and advance of the dynamics of profit by the example of private enterprise "Garmash" are given.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна економічна ситуація в промисловості України потребує від підприємств раціонального і економічно обгрунтованого підходу до планування своєї діяльності, до визначення фінансової і виробничої політики, аналізу і оцінки отриманих результатів.

Однією з найголовніших складових фінансової політики підприємства є політика максимізації прибутку.

Дослідження формування прибутку на базі витрат і валових доходів підприємства, є найважливішим чинником при прийнятті організаційних і господарсько-управлінських рішень, створення сприятливих умов для реалізації планів і програм по нарощуванню прибутку. Іншими словами, економічні служби підприємства повинні вміти застосовувати сучасні методи та прийоми аналізу і управління прибутком, чітко уявляти шляхи та резерви його збільшення, визначати головні чинники, що впливають на його величину.

Одним із базових методів, що використовується при вивченні прибутковості виробничо-фінансової діяльності підприємства, є горизонтальний аналіз, який полягає в застосуванні всього статистичного інструментарію дослідження рядів динаміки прибутку.

Вказаний інструментарій достатньо відомий і всебічно розроблений. Він стосується, перш за все, розрахунку й економічного тлумачення показників аналізу динаміки (ланцюгових та базисних абсолютних приростів, темпів росту і приросту, значення 1 відсотка приросту), середніх показників динаміки, методів виявлення основної тенденції розвитку.

Тому розробка вказаних проблем на рівні теорії, методології та практичних досліджень буде сприятиме вдосконаленню апарату аналізу прибутку (збитків) промислових підприємств, дасть змогу отримати прогностичні оцінки майбутніх показників ефективності функціонування економічних систем, зокрема прибутковості, обсягів виробництва тощо.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Вказаний статистичний інструментарій достатньо відомий і всебічно розроблений (див., наприклад, роботи [1], [2], [3], [4, с.225–229]). Указані літературні джерела в основному орієнтуються на традиційні підходи щодо застосування статистичних методів аналізу прибутку в діяльності підприємства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на глибоку розробленість статистичної теорії, у розглянутій області є певні методичні проблеми і непорозуміння.

Так, деякі дослідники при аналізі динаміки прибутку підприємства стикаються з випадками, коли серед рівнів ряду є негативні числа – збитки.

В цьому випадку необхідно пам'ятати, що темпи зростання і приросту можуть бути розраховані тільки для рівнів з однаковим знаком, а співвідносити рівні з різними знаками заборонено.

Окрім того, існують певні методичні проблеми впровадження в практику аналізу прибутку підприємства таких підходів, як розрахунок та інтерпретація коефіцієнтів прискорення, уповільнення і випередження.

Вони знаходяться після виявлення основної тенденції розвитку ряду динаміки прибутку. Наприклад, виділяють етапи зростання, етапи зниження досліджуваного економічного явища, етапи стаціонарного процесу. При цьому для етапів з однакою направленою тенденцією розвитку з'являється можливість проведення порівняльного аналізу середньої абсолютної і середньої відносної швидкості росту (зниження) рівнів часового ряду прибутку.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розробці теоретичних і методологічних засад найбільш повного використання апарату горизонтального аналізу економічними підрозділами промислового підприємства для прийняття управлінських рішень щодо розрахунку, аналізу й інтерпретації показників прискорення, уповільнення і випередження динаміки прибутку (збитків) промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою подолання складностей та протиріч на кожному етапі проведення комплексного горизонтального аналізу прибутку підприємства (або з використанням коефіцієнтів лінійних трендів a_1) розраховуються середні показники динаміки, а потім на їх основі визначаються відносні величини порівняння – так звані коефіцієнти прискорення (уповільнення) середньої абсолютної або середньої відносної швидкості росту (зниження) Y_i .

Наприклад, розіб'ємо досліджуваний ряд динаміки прибутку підприємства на два етапи і переконаємося в тому, що на кожному з них спостерігається однакова тенденція розвитку Y_i – обидва етапи росту, чи обидва етапи зниження прибутку.

Доцільно розрахувати на кожному із них середні абсолютні прирости \bar{P}_1, \bar{P}_2 (a_{11}, a_{12}) і середні темпи зростання прибутку $\bar{T}_{P1}, \bar{T}_{P2}$.

Очевидно, що при виконанні умов наявності однакою направленої тенденції розвитку прибутку на обох етапах знаки параметрів \bar{P}_1, \bar{P}_2 (a_{11}, a_{12}) співпадають, а величини $\bar{T}_{P1}, \bar{T}_{P2}$ однакою співвідносяться з одиницею (обидва більше 1, або обидва менше 1).

Тоді відношення:

$$\hat{E}_{ID} = \frac{\bar{T}_2}{\bar{T}_1} > 1, \quad K_{ID} = \frac{a_{12}}{a_{11}} > 1 \quad (1)$$

називаються коефіцієнтами прискорення середньої абсолютної швидкості росту (зниження) прибутку підприємства на другому етапі розвитку в порівнянні з першим. Тобто можна казати, що абсолютна швидкість росту (зниження) прибутку підприємства була в K разів вища на другому етапі розвитку в порівнянні з першим.

Аналогічно, відношення:

$$\hat{E}_{OI} = \frac{\bar{T}_2}{\bar{T}_1} < 1, \quad K_{OI} = \frac{a_{12}}{a_{11}} < 1 \quad (2)$$

називаються коефіцієнтами уповільнення середньої абсолютної швидкості росту (зниження) прибутку підприємства на другому етапі розвитку в порівнянні з першим. Тобто можна казати, що абсолютна швидкість росту (зниження) прибутку підприємства була в K разів нижча на другому етапі розвитку в порівнянні з першим.

У такий же спосіб зіставляються середні відносні швидкості росту прибутку на даних етапах.

Так, відношення

$$\hat{E}_{ID} = \frac{\bar{O}_{D2}}{\bar{O}_{D1}} > 1, \quad \hat{E}_{OI} = \frac{\bar{O}_{D2}}{\bar{O}_{D1}} < 1 \quad (3)$$

називаються відповідно коефіцієнтами прискорення і уповільнення середньої абсолютної швидкості росту прибутку підприємства на другому етапі розвитку в порівнянні з першим. Тобто можна казати, що абсолютна швидкість росту прибутку підприємства була в К разів вища (нижча) на другому етапі розвитку в порівнянні з першим.

Однак, у разі тенденції до зниження рівнів прибутку на обох виділених етапах розвитку такий підхід дає помилкові результати. Наприклад, середня відносна швидкість падіння прибутку характеризується такими показниками: $\bar{T}_{P1} = 0,5$; $\bar{T}_{P2} = 0,8$.

Ясно, що відносна швидкість зниження прибутку була вища на першому етапі, оскільки в середньому за одиницю часу досліджувана економічна ознака зменшувалась удвічі, тоді як на другому етапі вона падала лише на 20%.

Іншими словами, має місце уповільнення зниження прибутку підприємства на другому етапі в порівнянні з першим.

Але формула (3) надає такий результат

$$\hat{E}_{ID} = \frac{\bar{O}_{D2}}{\bar{O}_{D1}} = \frac{0,8}{0,5} = 1,6 > 1,$$

тобто вказує на прискорення відносної швидкості зниження прибутку підприємства, що не відповідає дійсності.

В цій ситуації, коли мова йде про падіння рівнів ряду динаміки прибутку, зіставлення відносної швидкості доцільно здійснювати на основі не середніх темпів зростання, а середніх темпів приросту.

У такому випадку: $\bar{T}_{IP1} = \bar{T}_{P1} - 1 = 0,5 - 1 = -0,5$; $\bar{T}_{IP2} = \bar{T}_{P2} - 1 = 0,8 - 1 = -0,2$.

Тоді відношення середніх темпів приросту буде мати вигляд:

$$\hat{E}_{OI} = \frac{\bar{O}_{ID2}}{\bar{O}_{ID1}} = \frac{-0,2}{-0,5} = 0,4 < 1$$

і буде сигналізувати про уповільнення швидкості зниження прибутку підприємства на другому етапі розвитку в порівнянні з першим. При цьому необхідно указати, що коефіцієнт уповільнення (прискорення), розрахований на базі середніх темпів приросту економічної ознаки, що вивчається.

У деяких ситуаціях виникає завдання порівняння абсолютних і відносних швидкостей росту (зниження) рівнів двох або декількох показників прибутку підприємства (валового, операційного, від звичайної діяльності до і після оподаткування, економічного і т. ін.), представлених у вигляді відповідних рядів динаміки за один і той же проміжок часу.

При цьому для рядів з одно направленою тенденцією розвитку з'являється можливість знайти так звані коефіцієнти випередження, у чисельнику яких завжди береться більший за абсолютною величиною середній показник динаміки:

$$\hat{E}_{\hat{A}\hat{E}I} = \frac{\max|\bar{I}|}{\min|\bar{I}|} > 1, \quad K_{\hat{A}\hat{E}I} = \frac{\max|\bar{O}_D|}{\min|\bar{O}_D|} > 1. \quad (4)$$

Коефіцієнти випередження показують, у скільки разів середня абсолютна (відносна) швидкість зміни рівнів одного ряду вище відповідної швидкості зміни рівнів іншого ряду.

Причому, як і в попередньому випадку, в умовах падіння рівня прибутку в порівнювальних рядах динаміки відносні швидкості доцільно виражати за допомогою середніх темпів приросту, а не середніх темпів зростання:

$$K_{\text{АЕІ}} = \frac{\max |\bar{O}_{ID}|}{\min |\bar{O}_{ID}|} > 1. \quad (5)$$

Базуючись на підходах, викладених в роботі [5, с.2–20], був проведений комплексний горизонтальний аналіз прибутку для м'ясопереробного підприємства ПП «Гармаш» за 2007–2011 рр. Дослідження динаміки валового прибутку ПП «Гармаш» наведено в табл. 1, яка побудована на базі інформації форми № 2 «Звіт про фінансові результати» підприємства за 2007–2011 рр.

Таблиця 1

Показники аналізу динаміки валового прибутку ПП «Гармаш» за 2007-2011 рр.

Роки	Валовий прибуток, тис грн.	Абсолютний приріст, тис. грн.		Темп зростання, %		Темп приросту, %		Абсол. знач. 1 % приросту, тис. грн.
		базисний	ланцюговий	базисний	ланцюговий	базисний	ланцюговий	
2007	59,6	-	-	100	-	-	-	-
2008	281,3	221,7	221,7	471,98	471,98	371,98	371,98	0,596
2009	428	368,4	146,7	718,121	152,15	618,12	52,15	2,813
2010	1134	1074,4	706	1902,68	264,95	1802,7	164,95	4,28
2011	1115	1055,4	-19	1870,81	98,325	1770,8	-1,675	11,34
Разом	3017,9	-	1055,4	-	-	-	-	-

Дані табл. 1 показують, що на протязі аналізованого періоду валовий прибуток був позитивним, а його максимальна абсолютна швидкість росту спостерігалася в 2010 р. ($\max \text{Пл} = 706$ тис. грн.).

В цей же рік мала місце найбільша відносна швидкість росту валового прибутку ($\max \text{Тпрл} = 164,95$ %). Це пояснюється тим, що підприємство у 2010 р. поширило ринки збуту м'ясної продукції та суттєво збільшило її асортимент. У 2011 р. спостерігалася максимальне значення 1 % приросту: кожен відсоток зменшення валового прибутку цього року містив 11340 грн. В 2011 р. мала місце максимальна абсолютна швидкість зниження валового прибутку підприємства ($\min \text{Пл} = -19$ тис. грн.). В цей же рік мала місце найбільша відносна швидкість росту валового прибутку ($\min \text{Тпрл} = -1,675$ %).

Розрахунки основних показників аналізу динаміки, аналогічні наведеним у табл. 1, були проведені також для прибутку від реалізації продукції (робіт, послуг), від операційної діяльності, прибутку від звичайної діяльності до оподаткування, прибутку від звичайної діяльності після оподаткування, чистого прибутку ПП «Гармаш» за 2007–2011 рр. Для узагальнення показників швидкості зміни прибутку були розраховані середні показники динаміки економічних ознак, що вивчаються (табл. 2).

Необхідно відмітити, що середні темпи зростання та приросту можна розрахувати лише для валового прибутку підприємства (вони показують, що за аналізований період часу даний вид прибутку зростав у середньому на рік більш ніж у 2 рази або на 107,9 %). Для інших видів прибутку такий розрахунок неможливий внаслідок того, що в 2007 р. їх

значення мали знак «плюс», тобто спостерігався відповідний реальний прибуток, а в 2011 р. всі вони стали негативними, що сигналізувало про відповідні бухгалтерські збитки підприємства.

Таблиця 2

Середні показники динаміки різних видів прибутку
ПП «Гармаш» за 2007–2011 рр.

Вид прибутку	Середній рівень прибутку \bar{Y} , тис. грн.	Середній абсолютний приріст \bar{P} , тис. грн.	Середній темп зростання \bar{T}_p , %	Середній темп приросту $\bar{T}_{пр}$, %
1. Валовий	761,64	263,85	207,973	107,973
2. Від реалізації продукції	-912,62	-764,15	-	-
3. Від операційної діяльності	-287,6	-676,4	-	-
4. Від звичайної діяльності до оподаткування	-503,16	-818,58	-	-
5. Від звичайної діяльності після оподаткування	-567,28	-818,58	-	-
6. Чистий	-553,38	-835,95	-	-

Середні рівні різних видів прибутку ПП «Гармаш» за 2007–2011 рр. характеризують типове значення відповідних показників підприємства за 2007–2011 рр. Середні абсолютні прирости відображають середню річну абсолютну швидкість зміни відповідного прибутку підприємства. Так, можна стверджувати, що валовий прибуток в середньому щорічно зростав за період, що вивчається, на 263 тис. 850 грн., а прибуток від реалізації продукції в середньому щорічно знижався на 764 тис. 150 грн., прибуток від операційної діяльності в середньому щорічно зменшувався на 676 тис. 400 грн. Аналогічно поводити себе інші види прибутків: збитки від звичайної діяльності до і після оподаткування в середньому щорічно зростали на 818 тис. 580 грн., чистий збиток в середньому щорічно підвищувався на 835 тис. 950 грн.

Незважаючи на досить коротку довжину досліджуваних рядів динаміки ($N = 5$ спостережень), доцільно виявити основні тенденції розвитку показників прибутку ПП «Гармаш» за 2007–2011 рр.

Аналіз даних табл. 1 дозволяє дійти висновку, що валовий прибуток підприємства має два чітко виражених етапи розвитку:

- 1) прискореного росту (2007–2009 рр.);
- 2) уповільненого зниження (2009–2011 рр.).

Динаміка прибутків ПП «Гармаш» від реалізації продукції, від операційної діяльності підприємства, від звичайної діяльності до оподаткування, прибутку від звичайної діяльності після оподаткування, чистого прибутку практично не відрізняється одна від одної і теж має два аналогічні етапи розвитку. Тобто можна зробити висновок про те, що 2009 р. був переломним з точки зору динаміки різних показників прибутку підприємства.

Необхідно констатувати, що виявлені етапи розвитку показників прибутку мають різноспрямовані тенденції: спочатку спостерігається їх ріст, а потім зниження. Тому в цьому випадку не представляється можливим зіставляти абсолютні та відносні швидкості розвитку економічних ознак, що вивчаються, на окремих етапах розвитку і розраховувати коефіцієнти прискорення й уповільнення за формулами (1)–(3).

Крім того, оскільки ряд динаміки валового прибутку ПП «Гармаш» має загальну тенденцію до росту (середній абсолютний приріст 263,85 тис. грн. та середній темп приросту 107,9 % позитивні), то швидкість зміни його рівнів не можна порівнювати з відповідними середніми показниками динаміки інших чотирьох часових рядів, які мають знак «мінус» (див. табл. 2).

Однак, цілком коректним буде порівняння середньої абсолютної швидкості зниження прибутку в рядках 2-6 табл. 2 з метою визначення коефіцієнтів випередження за формулою (4):

$$\hat{E}_{\hat{A}\hat{E}I} = \frac{\max |\bar{I}|}{\min |\bar{I}|} = \frac{835,95}{818,58} = 1,021;$$

$$\hat{E}_{\hat{A}\hat{E}I} = \frac{\max |\bar{I}|}{\min |\bar{I}|} = \frac{835,95}{764,15} = 1,094;$$

$$\hat{E}_{\hat{A}\hat{E}I} = \frac{\max |\bar{I}|}{\min |\bar{I}|} = \frac{835,95}{676,4} = 1,24;$$

$$\hat{E}_{\hat{A}\hat{E}I} = \frac{\max |\bar{I}|}{\min |\bar{I}|} = \frac{764,15}{676,4} = 1,13.$$

Висновки і перспективи подальших розробок. За результатами розрахунків ми дійшли наступних висновків:

- середня абсолютна швидкість зниження чистого прибутку підприємства випереджає аналогічний показник швидкості падіння прибутку до оподаткування і показник швидкості прибутку після оподаткування в 1,021 рази;
- середня абсолютна швидкість зменшення чистого прибутку підприємства випереджає аналогічний показник швидкості падіння прибутку від реалізації продукції (робіт, послуг) в 1,094 рази;
- середня абсолютна швидкість зниження чистого прибутку підприємства випереджає аналогічний показник швидкості зниження прибутку від операційної діяльності в 1,24 рази;
- середня абсолютна швидкість зменшення прибутку від реалізації продукції підприємства випереджає аналогічний показник швидкості падіння прибутку до оподаткування і показник швидкості прибутку після оподаткування в 1,13 рази.

Таким чином, традиційне застосування апарату горизонтального аналізу як ефективного інструменту статистичного моделювання й прогнозування може бути істотно поширене та поглиблене за рахунок використання коефіцієнтів прискорення, уповільнення і випередження, які відкривають перед дослідником нові можливості в області аналізу й планування прибутків промислового підприємства.

Список використаної літератури

1. Статистика: навч.-метод. посіб. для самостійного вивч. дисципліни / [А. М. Єріна, Р. М. Моторін, А. В. Головач та ін.]. – К. : КНЕУ, 2002. – 457 с.
2. Статистика: підруч. / [С. С. Герасименко, А. В. Головач, А. М. Єріна та ін.]. – К. : КНЕУ, 2000. – 467 с.
3. Уманець Т. В. Загальна теорія статистики: [навч. посіб.] / Т. В. Уманець. – К. : Знання, 2006. – 239 с.
4. Янковий В. О. Застосування динамічної виробничої функції у задачах економічного аналізу та управління / В. О. Янковий // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. Т. 1. – 2005. – С. 225–229.
5. Янковий В. О. Управління прибутком промислових підприємств: автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук : спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами / В. О. Янковий. – Одеса, 2011. – 20 с.

Прийнято до друку 31.08.2012